

Türk Tarihçiliğinde Mahmut Goloğlu ve Cumhuriyet Tarihi Yazıları Üzerine Bir Değerlendirme

Mehmet Okur*

Giriş

Yakın dönem Türkiye ve Trabzon tarihi üzerine kaynak eserler kaleme alan Mahmut Goloğlu, 1915'te Trabzon'da doğdu. 1934-1935 öğretim yılında, o zamanki adıyla Trabzon Erkek Lisesi'nden mezun olan Goloğlu, aynı dönemde Cumhuriyetin ilk yıllarındaki en önemli kültür kurumlarından biri olan Halkevi'nin tarih şubesinde görev almış ve Trabzon'un mezar taşları ile kitabelerini tespit ve tetkik etmiştir.¹ Tarihe olan ilgisi bu yıllarda başlayan Goloğlu, önce İstanbul Mülkiye Mektebi'ne kaydolmak istemişse de kendi ifadesine göre okul binasının manastıra benzemesinden dolayı vazgeçerek Edebiyat Fakültesi'ne kaydolmuş ancak daha sonra aynı üniver-

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, okur25@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-8788-9038 DOI: 10.37879/9789751749994.2022.27

1 Haşim Karpuz, "Mahmut Goloğlu'nun Otobiyografisi ve Bazı Hatıralar", *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 8-10 Mayıs 2014, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 96.

sitenin Hukuk Fakültesi'ne² geçiş yapmıştır.³ 1938'de bu fakülteden mezun olan Goloğlu, kısa süre İnhisarlar İdaresi İstanbul Başmüdürlüğü Muhakemat Şubesi'nde memurluk ve İstanbul Adliyesi'nde yargıç adayı olarak görev yaptıktan sonra meslek hayatına serbest avukat olarak devam etmiştir.⁴

Siyasetle de ilgilenen Mahmut Goloğlu, 1949 yılında Demokrat Parti'ye katılarak⁵ üç dönem (IX, X, XI) üst üste Trabzon milletvekili seçilmiştir. 1950-1960 yılları arasında TBMM'de milletvekili olarak görev yapan Goloğlu, meclis çalışmalarında Gümrük ve Tekel Komisyonları'na başkanlık etmiş, bir dönem Meclis Başkanvekilliği de yapmıştır. 27 Mayıs Darbesi'nden sonra tutuklanan Goloğlu, Yassıada yargılamalarında beraat etmişse de siyasi

2 Goloğlu'nun hukuk öğrenimi yapma ve hukukçu olmasının arka planında çocukluk dönemindeki yaşamının etkisi olduğu söylenilebilir. Nitekim Goloğlu'nun otobiyografisinde naklettiği üzere Tabiat Bilgisi öğretmeninin kendisine yaptığı haksız uygulama neticesinde bir dersten sınıfta kalmasının O'nda adalet algısının gelişmesinde tetikleyici bir etken olduğunu söylemek yanlış bir değerlendirme olmasa gerekir. Yine bu kapsamda Goloğlu tarafından kaleme alınmış ve *Yurt İçinde ve Dışında Eğitim Hareketleri Dergisi*'nin 234. ve 235. sayılarında yayınlanan "Adalet Ahmet" adlı yazı da yazarın adalet duygusuna yönelik fikir vermesi açısından önem taşımaktadır. Zira kendi otobiyografisi ile büyük oranda benzerlik barındıran bu yazıda Ahmet isimli çocuk üzerinden adalet kavramını irdeleyen Goloğlu, adaleti savunmak ve onu topluma hâkim kılmak için mücadele etmeyi ve bu hususta herkesin elinden geldiğince bu mücadeleye katılmasını sağlamak için Adalet Ahmet'in eğitim-öğretim ve meslek hayatında karşılaştığı zorluklara rağmen kendisine ve çevresine faydalı olmak için yaptığı çalışmaları anlatarak okuyucuya tavsiyelerde bulunmaktadır. Veysel Usta, "Baro Kayıtlarına Göre Mahmut Goloğlu'nun Hukukçu Kimliği ve Bu Kimliğin Siyasetçiliği ile Tarihçiliğine Yansıması", *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 8-10 Mayıs 2014, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 281; Mehmet Okur, "Mahmut Goloğlu'nun Yurt İçinde ve Dışında Eğitim Hareketleri Dergisi'ndeki Yazılarına Dair Bir Değerlendirme", *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 8-10 Mayıs 2014, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 340.

3 Usta, agm., s. 277.

4 Okur, agm., s. 321; Usta, agm., s. 277.

5 CHP ideolojisini temsil eden Halkevi tarih şubesinde görev yapan ve şehirde hemen herkes tarafından tanınan Goloğlu'nun DP safına katılması, 1950 seçimleri öncesinde CHP'de güç kaybı yaşandığı izlenimini doğurmuş, olay yerel basında muhalefet çevrelerinin memnuniyeti şeklinde yorumlanmıştır. Kendisi ise DP'ye katılma nedeni ve bundan sonra üstleneceği misyonla ilgili olarak şu ifadeler kullanmıştır: "Bir davamız vardır bizim. Halk yolunda, hakikat yolunda hürriyet davasıdır. Halk davasıdır, millet davasıdır. Demokrasidir, milli iradenin mutlak tecellisi davasıdır. Bu dava, bütün demokratların davasıdır. Bu davaya yürekten bağlananlara ve bu davayı ideal edinenlere, bu dava uğrunda DP safında yer almış olanların el ele vermeleri ve bu dava uğrunda sıkıntılara katlananların üzüntülerini kardeşçe paylaşmaları vicdan borcudur." Muzaffer Başkaya, "Trabzon'da İktidara Muhalif Bir Hukukçu: Mahmut Goloğlu", *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 8-10 Mayıs 2014, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 225, 227.

faaliyetlere katılmamış, milletvekili seçilmeden önce olduğu gibi tekrar devlet memurluğuna dönmüştür. Goloğlu, 15 Aralık 1961'de Ankara'da Gümrükler Genel Müdürlüğü Müşavirliği'ne, 12 Mayıs 1962'de Bakanlık Tetkik ve Murâkebe Heyeti Üyeliği'ne getirilmiş ve 1974'te emekli olana kadar bu görevini sürdürmüştür.⁶ Mahmut Goloğlu, emekli olunca Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde Devrim Tarihi dersleri okutmuş, ardından Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne geçerek burada ders vermeye devam etmiştir. Akademi adına İstanbul'da düzenlenen akademiler arası sempozyuma katılarak Türk İnkılâp Tarihi Nasıl Okutulmalıdır? konusunda rapor sunmuştur.⁷ Aynı zamanda Trabzon Eski Eserler ve Müzeleri Sevenler Derneği'nin fahri genel başkanlığı görevini de üstlenen Goloğlu, Trabzon'daki tarihi eserlerin korunması ve tanıtılması ile müzenin teşhira açılabilmesi çalışmalarına katkıda bulunmuştur. 1981 yılı 9-13 Kasım tarihleri arasında Boğaziçi Üniversitesi'nde düzenlenen Milletlerarası Atatürk Sempozyumu'nda Atatürk ilkelerinin incelenmesi, anlatılması ile Atatürk ilkelerinin tanıtılması yolundaki çalışmalarından dolayı iki şeref ödülüne layık görülmüştür.⁸

Vefat ettiği 1982 yılına kadar *Yeni Yol*, *İleri Hukuk*, *Yurt İçinde* ve *Dışında Eğitim Hareketleri* ve *Yeni Adam* gibi gerek ulusal gerekse yerel gazete ve dergilerde yazdığı yazılarla kendini toplumun eğitim ve kültür⁹ hayatını geliştirmeye adanmış Goloğlu¹⁰; 1918 sonrasında İstanbul'un işgal altında olması, siyasetin Trabzon, Erzurum, Ankara, Eskişehir gibi kentlere kayması ve 1919'dan itibaren hem Sovyet Rusya'ya yakınlığı hem de güçlü Müdafaa-i

6 Karpuz, agm., s. 96; Okur, agm., s. 321.

7 Mesut Çapa, "Mahmut Goloğlu'nun Tarihçiliği ve Yazarlığı Üzerine Bir Deneme", *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 2015, s. 109, s. 111.

8 Karpuz, agm., s. 97; Çapa, agm., s. 109.

9 Mahmut Goloğlu, kültür-egitim yazılarına nasıl başladığı şöyle anlatmaktadır: "27 Mayıs olayında tüm Demokrat Parti milletvekilleri gibi tutuklandım ve 18 ay tutuklu kaldım. Beraat ederek çıktığım zaman otobüse verecek kadar dahi param olmadığından bir süre evde oturdum. Yaşama gücümü sürdürebilmek için bir odaya çekilip tek dostum kitaplarla baş başa oldum. Kitap yayımlayacak gücüm yoktu. O zaman Tanrı rahmet eylesin İ. Hakkı Baltacıoğlu'nun *Yeni Adam* dergisi ile Hıfzırrahman Raşit'in *Eğitim Hareketleri* dergisinde yıllarca kitap eleştirileri yayınladım. Tabii tarih araştırmalarımı da durdurmam. Günlük politika ile ilgimi tamamen kesip kendimi bilimsel tarih araştırmalarına adadım. Yıllarca günde 15 saat çalıştığım oldu. Bu arada geçimimi zorla sağlayan bir memurluğa girdim. Atalarımın kalan yerlerimizi değerlendirip satma yoluna gittim. Artık kitap yazma zamanımın geldiğine karar verdim. Fakat yazmaya nereden başlamalı idim? Önce memleketim olan ve bir zamanlar sınırları Batum'dan Samsun'a kadar olduğu için tüm Doğu Karadeniz Bölgesi'ni içine alan Trabzon'un fetihden önceki ve fetihden sonraki dönemlerini Pontos ve Trabzon Tarihi adları ile hazırladım." mavidesign.com/MahmutGologlu/hayati.html (17.11.2016).

10 Okur, agm., s. 322.

Hukuk Cemiyeti'ne sahip olması dolayısıyla çalışmalarının başlangıç noktası olarak Trabzon'u almıştır.¹¹ Trabzon tarihi üzerine yaptığı çalışmaların şehrin fethine kadar olan dönemini Pontus, sonrasını ise *Trabzon Tarihi* adı ile yayınlayan Goloğlu'nu en çok üzen husus, MÖ 298-63 yılları arasında hüküm süren ve Anadolu'nun yerli halkı tarafından kurulan Pontus Krallığı ile 1204'de Bizanslı prenslerden Aleksî Komnen'in kurup 1461'de Fatih Sultan Mehmet tarafından ortadan kaldırılan Trabzon Devleti'nin birbirine karıştırılması, Trabzon Devleti'nden Rum-Pontus İmparatorluğu olarak söz edilmesi olmuştur.¹²

Çok kısa sürede ve yoğun bir çalışma süreci sonunda yazılıp yayınlandığı anlaşılan bu kitaplar, Trabzon konusunda halen yazılmış en bütünlüklü ve en kapsamlı kitap olma özelliğini sürdürmektedir.¹³

Millî tarihe yönelişini “Şair en güzel şiirlerini, filozof en güzel düşüncelerini, heykeltıraş ve hattat en güzel eserlerini mezar taşlarında toparlamış. İşte bu hal, sanatla birlikte tarihe olan merakımı her gün biraz daha arttırdı. Mezar taşlarından sonra çeşmeler, eski kiliseler ve tarihi surlar üzerine çalıştım. Sonra bunlar da bana yetmedi. Şehir sınırlarının dışına çıkarak bölgenin tarihi ile ilgilendim. Daha sonra Anadolu tarihini inceledim”¹⁴ sözleriyle anlatan Goloğlu, yeni Türk devletinin kuruluş süreci, diğer bir ifadeyle Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinin yüzyıllar önceki dönemler kadar karanlıkta kalmış olduğu düşüncesiyle bu dönemin tarihini yazmaya karar vermiştir.¹⁵ Millî Mücadele tarihinin ilk kitabını 1968'de yayınlayan Goloğlu, beş kitaplık bu diziyi 1971'de tamamlayarak 1972'de Türkiye Cumhuriyeti Tarihi dizisinin ilk kitabını, 1974'te üçüncü kitabını yayımlamış, ölümünden hemen sonra da (1982) dördüncü ve son kitabı yayımlanmıştır.¹⁶

11 Mahmut Goloğlu, “Trabzon: Bir Sokak”, *Yeni Yol*, 28 Haziran 1949; Mahmut Goloğlu, “Trabzon: Bir Türbe”, *Yeni Yol*, 29 Haziran 1949; Mahmut Goloğlu, “Trabzon: Bir Mektep”, *Yeni Yol*, 30 Haziran 1949.

12 Pontus Krallığı'nın Anadolu'nun yerli halkları tarafından kurulduğuna ve Ay-yıldızlı bir armaya sahip olduğuna dikkati çeken Mahmut Goloğlu, bu gerçeğe rağmen Türkçeye uymayan ne kadar kelime varsa hepsine birden Rumca, bu dili konuşan ya da Hristiyan olan herkese Rum, sonra da Rum kelimesinin “Yunan”, Rumcanın da “Yunanca” karşılığı olarak kullanılmasının üzüntü verici olduğunu söylemektedir. Mahmut Goloğlu, *Anadolu'nun Millî Devleti Pontus*, Ankara, 1973, s. xvı-xvıı, 149.

13 Emiroğlu, a.g.m., s. 125.

14 Zekerîya Türkmen, “Trabzon Milletvekili Mahmut Goloğlu'nun 9., 10. ve 11. Dönem TBMM'deki Çalışmalarına Dair Bir Değerlendirme”, *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 8-10 Mayıs 2014, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 388.

15 <http://mavidesign.com/MahmutGologlu/hayati.html> (17.11.2016).

16 Kudret Emiroğlu, “Türkiye'de Şehir Tarihçiliği, Trabzon Tarihi ve Mahmut Goloğlu”, *Her Yönüyle*

Günümüzde İş Bankası Yayınları tarafından tekrar basılan bu eserleri şöyle sıralamak mümkündür:

Milli Mücadele Tarihi:

- *Erzurum Kongresi (1968)*
- *Sivas Kongresi (1969)*
- *Üçüncü Meşrutiyet (1970)*
- *Cumhuriyete Doğru (1971)*
- *Türkiye Cumhuriyeti (1971)*

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi:

- *Devrimler ve Tepkileri 1924-1930 (1972)*
- *Tek Partili Cumhuriyet 1931-1938 (1974)*
- *Milli Şef Dönemi 1939-1945 (1974)*
- *Demokrasiye Geçiş 1946-1950 (1982)*

1960'lı yıllardan sonra kaleme aldığı çalışmaları ile Türk tarihine ve kültürüne büyük katkıda bulunan Goloğlu'nun özellikle 1968'de Erzurum Kongresi ile başlayıp, Sivas Kongresi, Üçüncü Meşrutiyet ve Cumhuriyete Doğru çalışmalarıyla devam eden *Milli Mücadele* ve *Cumhuriyet Tarihi* kitapları, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en önemli başvuru eserleri arasında yer almaktadır. Bugün yakın tarih çalışmaları için ana kaynak özelliği taşıyan bu eserlerin en önemli özelliği, Goloğlu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde yer alan şahısları, diğer bir ifade ile yakın tarihi yapanları bizzat görmüş veya tanımış olmasıdır. Bu önemli tanıklığın yanı sıra Goloğlu'nun söz konusu çalışmalarını değerli kılan bir diğer husus ise dönemin genel yapısına hâkim olması, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve modernleşme sürecini belgelere dayanarak, özellikle de bu sürecin en önemli müessesesi olan TBMM tutanaklarını ayrıntılı bir şekilde irdeleyerek yazmasıdır.

Türkiye tarihinde genel bir sosyo-ekonomik bakış tarzı veya Türkiye'nin siyasal iz düşümleri şeklindeki makro çalışmaların¹⁷ revaçta olduğu 1960'lı ve 1970'li yıllar mikro tarih çalışmalarının kaleme alınması açısından dikkati çekmektedir.¹⁸ Nitekim Mahmut Goloğlu'nun Milli Mücadele dönemine ait ilk kitabı olan *Erzurum Kongresi* de bir mikro tarih çalışması olup sadece kongre meselesi üzerine odaklanmıştır. Henüz bu tür mikro tarih çalışmalarının olmadığı bir dönemde, belirli bir meseleyi ele alarak, bunu yoğun ve ayrıntılı bir şekilde irdelemek önemli bir farklılık arz etmektedir.¹⁹

Mahmut Goloğlu, tarih incelemelerinde büyük-küçük, önemli-önemsiz diye ayırım yapmadan geçmişteki tüm olayların gerçeğini bulmanın, gerçeğe dayanmanın özellikle Milli Mücadele tarihi gibi yeni Türk devletinin kuruluş sürecinde cereyan eden olayları bütün ayrıntısıyla ortaya koymanın kaçınılmaz bir zorunluk olduğunu ifade etmektedir. Nitekim O, *Erzurum Kongresi* adlı kitabının önsözünde kitabın yazılış amacını milli bünyemize kötü etkiler yapmasından kuşkulanan zararların etkilerini mümkün olduğunca azaltabilmek için gerçekleri bulup ortaya çıkarmak şeklinde tanımlamaktadır.²⁰ Dikkatle okunduğunda tarih ilminin kaynaklarını büyük bir titizlikle değerlendirdiği görülen Goloğlu, Erzurum Kongresi üzerine yaptığı bu çalışmasını, "Kongre Öncesi", "Kongre" ve "Kongre Sonrası" olmak üzere üç ana bölüm üzerine şekillendirmiştir.

Goloğlu, ilgili çalışmasında iki şey yapmıştır ki, her ikisi de takdir edilmesi gereken hususlardır. Bunlardan ilki; kitabın yazıldığı dönemde o dönemin siyasi faaliyetlerine katılarak, ilk elden gözlemlerde bulunmuş, kendisinin de belirttiği gibi anıları hala canlı olan insanlarla konuşmuş veya yazışmış, onlara sorular sormuş ve cevaplar almış olması; ikincisi de bu cevapları kitabında işlediği gibi kendisinden sonra gelecek tarihçilerin de değerlendirmesi için hepsini kitabın sonundaki ekler kısmına koymuş olmasıdır. O, esasında bu yöntemle yeni bir kaynak çıkarmış ve tabiri caizse günümüzde adeta tarihçiliğin önemli bir kolunu oluşturan sözlü tarih çalışmalarının bir benzerini yapmıştır.²¹

17 Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na*, Belge Yay., İstanbul, 2007; İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010.

18 Cemil Koçak, "Mahmut Goloğlu'nun Eserlerinin Tarih Yazımı Açısından Değerlendirilmesi", *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 8-10 Mayıs 2014, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 18.

19 Koçak, agm., s. 19.

20 Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008, s. IX.

21 Koçak, agm., s. 20.

Goloğlu, Erzurum Kongresi kitabında aradan geçen zamanın o dönemde alınan karar gerekçelerinin daha net algılanması noktasında sağladığı avantajı kullanarak dönemin tartışmalı olaylarını açıklığa kavuşturmaya yönelik yorumlar yapmış, Trabzon'daki huzursuzluğun başlangıcı olarak nitelendiği Erzurum Kongresi sonrası olaylara yer verdiği son bölümü büyük oranda kongre sonrası Trabzon'daki muhalefet hareketine ve şehrin genel durumuna ayırmıştır.²² Zira Goloğlu'na göre Atatürk'ün ilk üç muhalifinin durum ve tutumlarını, sonlarını, Atatürk ile muhalifleri arasındaki anlaşmazlıkların gerekçelerini, Sivas Kongresi ve bu kongreye karşı Trabzon'dan gelen şiddetli muhalefeti, I. TBMM'de Trabzonluların tutumlarını, Mustafa Suphi'nin başına gelenleri ve Ali Şükrü Bey'in Topal Osman tarafından boğduruluşu da dâhil olmak üzere Milli Mücadele'de bundan sonraki olayların gelişimini anlamak için Trabzon'da Erzurum Kongresi sonrası oluşan mevcut durum ve muhaliflerin incelenmesi adeta bir gereklilik arz etmekteydi.²³

Mahmut Goloğlu'nun mikro tarih çalışması olarak nitelendirebileceğimiz bir diğer çalışması da ilk baskısı 1969'da yapılan *Sivas Kongresi* adlı eserdir. Erzurum Kongresi kitabında olduğu gibi bu kitapta da kongre süreci Goloğlu tarafından hemen her yönüyle irdelenmiş²⁴, kongreye katılan delegelerle ilgili bazı tereddüt ve yanlışlıkların aydınlatılmaya çalışıldığı eserde, delegelerin nereden ve nasıl seçildiklerine yönelik bilgi vermekten ziyade kimlikleri üzerinde durulmuştur.²⁵

Goloğlu, bir önceki kitabında olduğu gibi bu kitabını da “Kongre Öncesi”, “Kongre” ve “Kongre Sonrası” olmak üzere üç ana bölüm etrafında şekillendirmiştir. Kaynakçasından hareketle daha çok hatıralar üzerinden temellendiğini söyleyebileceğimiz bu kitapta tanık beyanları ile Sivas Kongresi'ne katılan delege listesinin de aralarında bulunduğu 18 adet belgeden oluşan ekler kısmı şüphesiz Sivas Kongresi açısından önemli bir kaynak teşkil etmektedir.²⁶

22 Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s. 125-151.

23 Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s. 125.

24 Koçak, agm., s. 20.

25 Çapa, agm., s. 114.

26 Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi II, Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008.

Mahmut Goloğlu'nun Milli Mücadele döneminde dair en önemli çalışmalarından biri de 1970'te yayımladığı *Üçüncü Meşrutiyet* adlı kitabıdır ki, bu eseri de yine bir mikro tarih çalışması olarak nitelemek mümkündür.²⁷ I. TBMM'deki mebusların vatan ve milletle birlikte Halife ve Sultan'ı kurtaracaklarına, II. TBMM mebuslarının ise cumhuriyet esasına dayalı olarak kuracakları yeni devlet düzenine uygun biçimde “vatanın ve milletin esenliğinden ve mutluluğundan başka amaç gütmeyeceğime ve milletin kayıtsız şartsız egemenliği esasına bağlı kalacağıma...” şeklinde ant içmelerinden hareketle tıpkı meşrutiyette olduğu gibi halife ve sultanın varlığını kabul eden I. TBMM'yi Üçüncü Meşrutiyet olarak tanımlayan²⁸ Goloğlu'nun bu deyişi, tarih literatüründe pek tutmayacak ve kullanılmayacak olsa da ilgili kitap döneme dair bakış açısını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.²⁹ “Meclis Öncesi” ve “Büyük Millet Meclisi” ana başlıkları altında oluşturulan bu çalışmada Goloğlu, ağırlık verdiği ilk bölümde Sivas Kongresi'nden Ankara'ya uzanan süreçle ile İstanbul işgali sonrası meclisin kapatılmasına kadar geçen dönemdeki olayları ele almış; ikinci bölümü ise TBMM'nin açılışı, meclisin yapısı ve çıkarılan ilk kanunlar ile Sevr Antlaşması sonrasında ülkedeki mevcut durum üzerine yoğunlaşmıştır.

Yine bu bölümde Goloğlu, Bolşeviklik başlığı altında Karl Marks'ı tanıtmış ve kendi yorumlarını da okura sunmuştur. Yazar, 19. yüzyılın en önemli siyasi aktörü olan işçi sınıfı, mücadelesini, ulusal ve uluslararası örgütlenmeleri, yani Uluslararası İşçi Hareketi tarihi ve Enternasyonalleri okura tanıttıktan sonra Lenin ve Rusya'nın işçi sınıfı tarihine kısaca değinmiş, Osmanlı İşçi Hareketi ve işçi örgütleri tarihine geçiş yaparak uluslararası işçi hareketi ile paralellikler kurmuş ve karşılaştırmalı bir tarih çalışması ortaya koymuştur. Özel olarak Türkiye'de sol hareketin tarihini yazma kaygısı gütmeyen Goloğlu, 1918-1921 yılları arasında gerek Enver Paşa ve çevresinin, gerekse Mustafa Kemal ve çevresinin Bolşeviklerle olan ilişkisi ile 1920-21'de Anadolu'da gelişmekte olan Bolşevizm/Komünizm ve Sovyet Rusya ile ilişkileri anlatırken bu süreçte olan bitene dair açıklayıcı bilgiler vermiştir.³⁰

İlk iki çalışmasında döneme tanıklık etmiş kişilerin mektupları ile ifadelerinden yararlanan, bu türden kaynaklara ulaşarak onları kayıt altına alan ve ekler kısmında okuyucuların ve araştırmacıların dikkatine sunan Goloğlu,

27 Koçak, agm., s. 21.

28 Çapa, agm., s. 116.

29 Koçak, agm., s. 21.

30 Emel Akal, “Türkiye'de Tarih Yazımı ve Mahmut Goloğlu”, *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 8-10 Mayıs 2014, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 28.

bu çalışmasında da Dr. Ahmet Selgil'in Askeri Tıp öğrencilerini temsilen Sivas Kongresi'ne katılan Hikmet Efendi'nin mektubuna yer vererek Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş sürecindeki olaylar ve aktörlere dair boşlukların doldurulmasını, ayrıca Hikmet Bey'in Sivas Kongresi'nde mandacılara karşı direnişin sembolü olarak Türk Milli Mücadele tarihinde ölümsüzleşmesini sağlamıştır.³¹ Yazarın, çalışmamızın bundan sonraki kısımda ele alacağımız eserlerinde de görüleceği üzere TBMM'ye katılan milletvekili isimlerinin seçim bölgeleriyle beraber ekler kısmında liste halinde sunması, şüphesiz onun *Üçüncü Meşrutiyet* adlı eserini önemli kılan bir diğer husustur.

Üçüncü Meşrutiyet adlı eserinin ardından Goloğlu'nun çalışmalarını farklı bir metotla ele almaya başladığı, yalnızca bir meseleyi ayrıntılı olarak incelemekten öte bir süreci konu alan çalışmalara yöneldiği ancak bu çalışmalarına başlık olarak incelediği dönemde cereyan eden olayların ana fikrini kullandığı görülmektedir. Milli Mücadele serisinin son iki kitabı olan *Cumhuriyete Doğru* ve *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* adlı kitaplar bu tür çalışmaların ilk örnekleri olarak gösterilebilir. Mahmut Goloğlu, iki bölüm ve eklerden oluşan *Cumhuriyete Doğru* adlı kitabında; Ankara- Moskova arasındaki ilişkiler, Türkiye'ye yönelik Bolşevik propaganda, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın kurulması, Mustafa Suphi Olayı, Teşkilat-ı Esasiye Yasası, Moskova Antlaşması, Sakarya Zaferi, Başkomutanlık Meydan Muharebesi, Mudanya Mütarekesi ve saltanatın kaldırılması sürecinde cereyan eden olaylar irdelenirken³²; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* adlı kitabında ise Lozan Barış Konferansı, II. TBMM'nin toplanması ve Cumhuriyet'in ilanı çerçevesindeki gelişmelerin incelendiği görülmektedir.³³

Bu iki kitap konu bütünlüğü olarak değerlendirildiğinde Goloğlu'nun akademik yazım üslubundan uzaklaştığı görülmektedir. Zira 1921-1922 yılı olaylarının ele aldığı kitabın içeriğinde hem coğrafi yönden Türkiye'nin bütününe hem dönemin siyasi gelişmelerini hem de bu olaylarla bağlantısı olsun veya olmasın mecliste cereyan eden ve yazar tarafından ilginç olarak nitelendirilen hadiseleri ve görüşmeleri kaleme aldığı dikkati çekmektedir. Yine bu iki çalışmasında Goloğlu'nun TBMM tutanaklarını başlıca kaynak olarak kullanması adı geçen eserlerin değeri ve güvenilirliği açısından önemli olmakla beraber mecliste görüşülen konuların bir kısmının hangi sebeple

31 Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi III (1920)*, *Üçüncü Meşrutiyet (1920)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010, s. X-XII, 395-397.

32 Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi IV (1921-1922)*, *Cumhuriyete Doğru (1921-1922)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010.

33 Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi V (1923)*, *Türkiye Cumhuriyeti*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2011.

ele alındığı bir kısmının ise ne tür bir sonuca bağlandığının belirsiz kalması, konuların kimi zaman öncesi ve sonrasıyla bir bütün olarak ele alınmadığını göstermektedir. Yine adı geçen kitaplardan hareketle milletvekilleri arasındaki polemikleri dahi zaman zaman yazıya dökerek ana konudan uzaklaşan Goloğlu, belgeler üzerinden yorum yapmak yerine tarihi yapan şahsiyetleri yine belgeler üzerinden konuşturarak onları olayların doğrudan referansı yapmıştır.³⁴

Mahmut Goloğlu, Milli Mücadele serisinin ardından Cumhuriyet tarihi çalışmalarına başlamış ve bu kategoride yazdığı *Devrimler ve Tepkileri*, *Tek Partili Cumhuriyet*, *Milli Şef Dönemi* ve *Demokrasiye Geçiş* adlı kitaplarda 1924-1950 arası dönemini ele almıştır.

Mahmut Goloğlu'nun toplam yedi bölümden oluşan ve kronolojik olarak sıraladığı *Devrimler ve Tepkileri* adlı kitabında; 1924 Anayasa'sı, halifeliğin kaldırılması, şapka ve kıyafet devrimi, tekke ve zaviyelerin kapatılması, Medeni Kanun ve Ceza Kanunlarındaki değişiklikler, İzmir Suikastı, lâiklik, Latin harflerinin kabulü ile Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Menemen Olayı, ele alınan başlıca konular olarak dikkati çekmektedir. Bu kitap, Goloğlu'nun kendi deyimleriyle hem Türkiye Cumhuriyeti Tarihi dizisinin birinci hem de 1918-1923 yıllarını içine alan beş ciltlik Milli Mücadele Tarihi serisinin devamı niteliğinde ve onun 1924-1930 dönemini kapsayan altıncı kitabıdır.³⁵

Mahmut Goloğlu, bu kitabının ön sözünde Atatürk devrimlerinin sınırları ve nitelikleri açıkça bilinemediği için elli yıl sonra kurum ve kuruluşlarla onu araştırma çabasına girildiği tespitinde bulunmakta ve bu eserini Cumhuriyetin elliinci yılına armağan etmektedir.³⁶

Milli Mücadelenin son iki kitabı olan ve belirli bir konudan ziyade bir süreci anlatan *Cumhuriyete Doğru* ile *Türkiye Cumhuriyeti* kitaplarından sonra yine bir süreci konu alan fakat bu kez özellikle öne çıkan devrimlere yer verildiği görülen bu kitapta Goloğlu'nun yukarıda bahsedilen devrimlerle ilgili gerek mecliste gerekse basında lehte ve aleyhteki tartışmalara yer vermesi, aslında cumhuriyetin ilk yıllarında cereyan eden inkılaplarla ilgili daha sonraki süreçte ortaya atılan soruları büyük ölçüde cevaplayacak niteliktedir. Halifeliğin kaldırılması sürecinde cereyan eden tartışmalarda adı geçen dev-

34 Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru*, s. 29-35, 61-70; 405-448; Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti*, s. 49-72, 115-207.

35 Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I (1924-1930)*, *Devrimler ve Tepkileri*, İstanbul, 2007 s. VIII.

36 Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri*, s. VIII.

rimin dinî ve siyasî boyutlarıyla irdelenmesi bu tür tartışmaların en belirgin örneklerinden birini teşkil eder.³⁷

Çalışmalarının hazırlık aşamalarında karşılaştığı zorlukların yaratmış olduğu sıkıntılara rağmen hatır bilir okuyucularını yayınlarını sürdürme gerekçesi olarak gösteren Goloğlu, 1931-1938 arası dönemi ele aldığı ve Cumhuriyet Tarihi serisinin ikinci kitabı olan *Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*'i, çalışma kapsamında ele aldığı her bir yıl için bir dönem olmak üzere toplam 8 bölüm üzerine şekillendirmiştir. Tek Partili Cumhuriyet adını verdiği ana başlık ile ilgili kitabına başlayan Goloğlu, devamında soyadı kanunu, kadınlara siyasi haklar verilmesi gibi inkılap hareketleri, Balkan ve Sadabat Paktı gibi bölgesel nitelikli savunma paktları ve siyasi hayat ile ekonomik meseleler üzerine yoğunlaştığı kitabını Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı ve sonrasında yaşanan olaylara ait hazırladığı ana başlıklarla noktalamıştır. Son iki başlıkta geniş ölçüde Falih Rıfkı Atay, Mim Kemal Öke, Cemal Granda, Asım Us, Sabiha Gökçen gibi Atatürk'ün yakınında olan kişilerin hatıralarından yararlandığı görülen Goloğlu, Atatürk'ün son günlerini ayrıntılı bir şekilde ele almış, Zabıt Cerideleri'nden hareketle Atatürk'ün vefatının ardından mecliste yapılan konuşmalara da bu bölümde yer vermiştir. Diğer kitaplarında olduğu gibi bu kitabında da yer alan ekler kısmı önem taşıyan Goloğlu, IV ve V. Dönem TBMM mebusları ile Atatürk'ün ölümü vesilesi ile telgraf ya da mektup gönderen devlet adamlarının isimlerini ihtiva eden listeyi ve Atatürk'ün vasiyetnamesini okuyucu ve araştırmacıların dikkatine sunmuştur.³⁸

Mahmut Goloğlu, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi serisinin üçüncü kitabı olan *Millî Şef Dönemi* adlı çalışmasında ise II. Dünya Savaşı sürecinde dünyadaki genel siyasi gelişmelere, bu gelişmelerin Türkiye'ye etkilerine ve Atatürk sonrası hükümet yapılanmaları ile çok partili hayata geçiş sürecindeki tartışmalara ağırlık verdiği görülmektedir. Kitap yedi bölümden oluşmakta ve her yıl içinde cereyan eden iç ve dış olaylar ana başlıklar altında ele alınmaktadır. Kitabın ekler kısmında ise ilgili dönemde mecliste görev yapan milletvekillerinin tam listesi yer almaktadır. Ayrıca bu cildin ekler kısmında Türkiye'ye katılan Hatay Devleti'nin Ulusal Meclis Üyeleri'nin listesi de yer almaktadır. Yine belirli bir konunun değil bir sürecin dikkate alındığı bu çalışmada da en çok başvurulan kaynak TBMM Zabıt Cerideleri olmuş, milletvekillerinin çalışmada ele alınan konularla ilgili konuşmaları

37 Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri*, s. 13-25.

38 Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II (1931-1938)*, *Tek Partili Cumhuriyet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009.

zaman zaman özetlenerek zaman zaman da uzun alıntılar şeklinde olduğu gibi aktarılmıştır.³⁹ Bu çalışmasında Goloğlu'nun İsmail Soysal'ın da dikkat çektiği gibi bazı olayların yorumunda çok az da olsa tarafsızlığını gölgeleyecek ifadelere yer vermeye başladığı görülmektedir. Bu durum onun olayları yaşayanlardan biri olmaya başladıkça dikkatli, titiz ve yansız kalmaya çalışan tarih araştırmacılığından kısmen de olsa uzaklaştığını göstermektedir.⁴⁰

Mahmut Goloğlu'nun Cumhuriyet Tarihi yazılarına dair serisinin son kitabı olan *Türkiye Cumhuriyeti IV (1946-1950), Demokrasiye Geçiş*, yazarın vefatının ardından yayınlanmıştır. "Padişahlıktan Cumhuriyete", "Cumhuriyetten Demokrasiye" başlıklı Giriş ve sekizinci ve dokuzuncu dönem TBMM milletvekili listeleri ile 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimin değerlendirildiği "Beyaz İhtilâl" adlı yazının yer aldığı Ekler kısmı hariç beş bölümden oluşan bu kitapta, tek partiden çok partili hayata geçiş süreci 1946'dan 1950'ye kadar yıl yıl irdelenmektedir. Demokrat Parti'nin Kuruluşu, Üniversiteler Kanunu, Basın Kanunu, Halk Partisi'nde Hizipleşme, Köy Enstitüleri, Millet Partisi, Uluslararası İlişkilerde Rusya'nın İstekleri ve Boğazlar Meselesi, Truman Doktrini, Atlantik Paktı Mahmut Goloğlu'nun bu çalışmasında irdedeği başlıca konular olarak dikkati çekmektedir.

Goloğlu'nun bu çalışmasında da Cumhuriyet Tarihi'ne dair kaleme aldığı daha önceki kitapları gibi bir dönemi (Demokrasiye Geçiş 1946-1950) genel olarak adlandırmış ve bu dönemde gerçekleşen iç ve dış olaylardan kendince önemli olanları seçmek sureti ile yukarıda bir kısmı belirtilen konu başlıklarını oluşturduğu görülmektedir.⁴¹

Goloğlu'nun bu çalışma kapsamında değerlendirdiğimiz eserlerinden başka Cumhuriyet'in 50. Yılı Armağanı olarak kaleme aldığı *Atatürk İlkelere ve Bursa Nutku (1974), Halifelik (1974) ile Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan olarak yazdığı Atatürk ve Trabzon (1981)*⁴², *Milli Mücadele'de Trabzon ve Mustafa Kemal Paşa (1981), Atatürk ve Anadolu Kulübü (1972)*

39 Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi III (1939-1945), Milli Şef Dönemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2012.

40 Usta, agm., s. 300-301.

41 Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi IV (1946-1950), Demokrasiye Geçiş*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2013.

42 Haşım Karpuz, bu kitabın oluşum sürecini şu şekilde anlatmaktadır: "... Atatürk'ün 100. doğum yılını kutlama çalışmaları için Trabzon Vilayeti'nce oluşturulan kurul, hazırlanacak *Trabzon'dan Atatürk'e* adlı kitabın bir bölümünü Mahmut Goloğlu'nun yazmasını kararlaştırmıştı. Bu husus kendisine bildirilince bana emrivaki mi yapıyorsunuz? diyerek çok kızmış, bunun üzerine gece gündüz çalışarak üç gün içinde *Atatürk ve Trabzon* adlı kitabı yazmıştır." Karpuz, agm., s. 99.

adlı çalışmaları da bulunmaktadır. Mahmut Goloğlu, bu kitaplardan başka, *Yeni Adam, Yurt İçinde ve Dışında Eğitim Hareketleri, Türksesi, Karadeniz, Akçaabat* olmak üzere gerek ulusal, gerekse yerel gazete ve dergilerde Cumhuriyet Tarihi ve Atatürk'e dair çok sayıda kısa yazı da kaleme almıştır. Atatürk İlkeleri⁴³, Atatürk İlkelerinin Niteliği⁴⁴, 23 Nisan⁴⁵, İstiklal Marşımız 60 Yıl Önce Bugün Kabul Edilmişti⁴⁶, Milli Mücadele Nasıl Başladı⁴⁷, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti⁴⁸, Atatürk'ün Demokrasi ve Milliyetçilik Anlayışı⁴⁹, Atatürk Anadolu'da⁵⁰, Atatürk'te İnsanlık Sevgisi⁵¹, Misak-ı Milli⁵², Cumhuriyetin İlânı⁵³, Büyük Millet Meclisi⁵⁴ yazarın Cumhuriyet tarihine dair yukarıda adı geçen dergi ve gazetelerde kaleme aldığı yazılardan belli başlıları olarak sıralamak mümkündür.

Sonuç

Siyasi gelgitlerin ve askeri darbelerin hâkim olduğu bir dönemde eserlerini kaleme alan Goloğlu, tarih eğitimi almış bir tarihçi olmamakla beraber eserlerini; TBMM zabıt cerideleri başta olmak üzere kavanin mecmuaları, hatıra, gazete, söyleşi, mektup vb. kaynakları etkili bir şekilde kullanarak bilimsel kriterlere göre kaleme almıştır. Yine bu bağlamda dönemin olaylarına tanıklık etmiş kişilerle görüşerek onlardan edindiği bilgileri kayıt altına alan Goloğlu, bu anlamda Türkiye'de sözlü tarih çalışmasının öncüleri arasında da yer almıştır.

Yayınlanmış olduğu kitaplarla bağlantısını kesmeyen Goloğlu, daha önce ele almış olduğu bir konu ve siyasi aktör hakkında daha sonra yayımlanan ciltlerde kendisine ulaştırılan bilgileri kitaplarına ek olarak koymuştur. Şüphesiz Goloğlu'nun en büyük şansı, 1970'li yıllarda Milli Mücadele Dönemi'ni yaşayanların bir kısmının hala hayatta olmasıdır ki bu unsur yazara ilgili kişilerle temas kurma olanağı sağlamış ve anlatılan konularla ilgili olarak bilgi sahibi olan kişilerin Goloğlu'na mektup yazmasına vesile olmuştur.

43 *Yeni Adam*, Aralık 1972, S. 856, s. 6.

44 *Yeni Adam*, Ocak 1973, S. 857, s. 7.

45 *Akçaabat*, 30 Nisan 1946.

46 *Karadeniz*, 12 Mart 1981.

47 *Türksesi*, 31 Mayıs 1978; 1 Haziran 1978; 2 Haziran 1978.

48 *Türksesi*, 3 Haziran 1978; 5 Haziran 1978.

49 *Yurt İçinde ve Dışında Eğitim Hareketleri*, 22/258-259 (1977).

50 *Türksesi*, 9 Haziran 1978.

51 *Yurt İçinde ve Dışında Eğitim Hareketleri*, 22/256-257 (1976).

52 *Türksesi*, 17 Haziran 1978.

53 *Yeni Adam*, Ekim 1973, S. 866, s. 6.

54 *Türksesi*, 28 Haziran 1978.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ü ve onun devrimlerini en iyi anlayan ve yorumlayanlardan biri olarak nitelendirebileceğimiz Mahmut Goloğlu'nun Cumhuriyet Tarihi üzerine yaptığı çalışmalar, devrinde ilkleri temsil etmektedir. Nitekim bu özelliğinden olsa gerek Goloğlu'nun eserleri *Üçüncü Meşrutiyet* kitabının girişinde de belirtildiği üzere Genelkurmay Başkanlığı tarafından silahlı kuvvetlere yararlı görülerek tüm kuvvet komutanlarına bir bildiri ile önerilmektedir.

Hukuk eğitimi almış olmasının da etkisiyle yazılarında delil-ispat yöntemini kullanan ve meclis zabıtlarında geçen ayrıntılı bilgileri de eserlerine çok iyi derecede aktaran Goloğlu'nun çalışmaları bütün olarak değerlendirildiğinde yorum oranının bilgiye kıyasla daha fazla olduğu göze çaracaktır. Ancak önemli bir ayrıntı vardır ki o da Erzurum ve Sivas Kongrelerini konu edindiği çalışmalarında özellikle kendi yorumlarına yer veren Goloğlu'nun diğer çalışmalarında ya mebusların ifadelerine ya da kendisine bilgi veren dönemin tanıklarının düşüncelerine veyahut ele aldığı dönemde yaşamış olan karakterlerin yazdıkları hatıralardaki diyaloglara yer vermiş olması ve ilk iki kitap haricinde olayları bir nevi tarihi inşa edenlere yorumlatmasıdır.

Yukarıda özelliklerini ve Türk tarihi açısından önemlerini sıraladığımız kitaplarda Goloğlu'nun metin içerisinde vermiş olduğu atıflar haricinde hangi bilgiyi kimden ne oranda aldığı hususunun belirsiz kalması, eserlerin incelenmesi açısından en büyük handikaplardan birisini teşkil etmektedir. Şüphesiz zabıt cerideleri referans açısından eserlerinde önemli yer kaplamakla beraber diğer bilgiler ve kitaplarının sonuna eklediği kaynakçalarda yer alan kitaplar için aynı şeyi söylemek mümkün olmamaktadır.

Hukukçu, yazar, politikacı, öğretmen ve hepsinden öte tarihçi kişiliği ve çok yönlü çalışmaları ile topluma karşı sorumluluğunu yerine getirmeye çalışan Goloğlu'nun bu başarısı, kendi sözlerinde şu şekilde ifade bulmuştur: "... Beni ve kitaplarımı bu düzeye getiren güç ve etken; katıksız bir Atatürkçü oluşum, Atatürk ilkelerine sıkı sıkıya bağlı bulunuşum ve tam tamına kırk yıla varan tarih çalışmalarımda Atatürk'ün şu ilkesini kendime amaç edinmişimdir: "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühim bir iştir. Yazan, yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşkırtacak bir mahiyet alır."

KAYNAKLAR

Akal, Emel, “Türkiye’de Tarih Yazımı ve Mahmut Goloğlu”, *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 8-10 Mayıs 2014, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 23-31.

Akçaabat, 30 Nisan 1946.

Başkaya, Muzaffer, “Trabzon’da İktidara Muhalif Bir Hukukçu: Mahmut Goloğlu”, *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 8-10 Mayıs 2014, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 223-237.

Cem, İsmail, *Türkiye’de Geri kalmışlığın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010.

Çapa, Mesut, “Mahmut Goloğlu’nun Tarihçiliği ve Yazarlığı Üzerine Bir Deneme”, *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 8-10 Mayıs 2014, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 109-118.

Emiroğlu, Kudret, “Türkiye’de Şehir Tarihçiliği, Trabzon Tarihi ve Mahmut Goloğlu”, *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 8-10 Mayıs 2014, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 119-128.

Goloğlu, Mahmut, *Anadolu’nun Milli Devleti Pontos*, Ankara 1973.

_____, *Milli Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008.

_____, *Milli Mücadele Tarihi II, Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008.

_____, *Milli Mücadele Tarihi III (1920), Üçüncü Meşrutiyet (1920)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010.

_____, *Milli Mücadele Tarihi IV (1921-1922), Cumhuriyete Doğru (1921-1922)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010.

_____, *Milli Mücadele Tarihi V (1923), Türkiye Cumhuriyeti*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2011.

_____, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I (1924-1930), Devrimler ve Tepkileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2007.

_____, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II (1931-1938), Tek Partili Cumhuriyet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009.

_____, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi III (1939-1945), Milli Şef Dönemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2012.

_____, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi IV (1946-1950), Demokrasiye Geçiş*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2013.

<http://mavidesign.com/MahmutGologlu/hayati.html>

Karadeniz

Karpuz, Haşim, “Mahmut Goloğlu’nun Otobiyografisi ve Bazı Hatıralar”, *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 8-10 Mayıs 2014, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 95-107.

Koçak, Cemil, “Mahmut Goloğlu’nun Eserlerinin Tarih Yazımı Açısından Değerlendirilmesi”, *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 8-10 Mayıs 2014, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 17-22.

Okur, Mehmet, “Mahmut Goloğlu’nun Yurt İçinde ve Dışında Eğitim Hareketleri Dergisi’ndeki Yazılarına Dair Bir Değerlendirme”, *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 8-10 Mayıs 2014, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 321-348.

Türkmen, Zekeriya, “Trabzon Milletvekili Mahmut Goloğlu’nun 9., 10. ve 11. Dönem TBMM’deki Çalışmalarına Dair Bir Değerlendirme”, *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 8-10 Mayıs 2014, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 387-426.

Türksesi

Usta, Veysel, “Baro Kayıtlarına Göre Mahmut Goloğlu’nun Hukukçu Kimliği ve Bu Kimliğin Siyasetçiliği ile Tarihçiliğine Yansımaları”, *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu*, Trabzon, 8-10 Mayıs 2014, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 277-306.

Yeni Adam

Yerasimos, Stefanos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Tanzimat’tan I. Dünya Savaşı’na*, Belge Yay., İstanbul 2007.

Yurt İçinde ve Dışında Eğitim Hareketleri